

BAKI DÖVLƏT UNIVERSİTETİ
İLƏHİYYAT FAKÜLTƏSİNİN

**ELMİ
MƏCMUƏSİ**

№ 15 • APREL (NİSAN) 2011

İSMAİLİYYƏ TƏRİQƏTİ

Nuranə Akif qızı HƏSƏNOVA

AMEA-nın Məhəmməd Füzuli adına

Əlyazmalar İnstitutunun dissertantı,

nuranehesenova@rambler.ru

Açar sözlər: İsmailiyyə, təriqət, inanc

Ключевые слова: Исмаилизм. ветвь, вера

Key words: Ismailism, branch, belief

İsmail b. Cəfər əs- Sadiqın adı ilə bağlı olub, imamiyyədən sonra bu gün də mövcud olan ən böyük şiə məzhəbli təriqətdir.

Bu təriqət: "Qurani-kərimin zahiri yəni anlaşılan mənası olduğu kimi, batini yəni gizli, daxili mənası da vardır. Batini mənası lazımdır, zahiri mənası lazım deyil" deyərək Məcusilikdə və müxtəlif batil dinlərdəki inancıları İslam dinindənmiş kimi göstərməyə çalışdıqları üçün Batiniyyə, yeddinci imam olaraq Cəfər-əs- Sadiqın oğlu İsmaili qəbul etdiklərinə görə İsmailiyyə və şəriət sahibi yalnız yeddi peyğəmbərdir dediklərinə görə Səbiyyə; haramları mübah (halal) saydıqlarına görə Hurumiyyə; qırmızı geyindikləri üçün Muhəmmirə; həqiqətlərin sadəcə imamdan öyrəniləcəyinə inandıqlarına görə Təlimiyyə; təriqətin yaradıcılarından Həmdan Kərmətin adına istinadən Kərəmitə; Babək Hürremiyə tabe olduqları üçün Babəkiyyə; tiryək istifadə etdikləri üçün Həşhəşiyə kimi adlarla tanınır. (1. səh 177)

Ən birinci iranlı bir Məcusi olub, "Qəddəh" deyə tanınan Meymun bin Deysan tərəfindən ortaya qoyulan batini fikirlər İranda yayılmağa başladı. Yeni müsəlman olanlar arasında tərəftar tapdı. Həzrəti Əlini sevdini deyib digər Əshabı- kirama söyən insanların altıncı imam olaraq qəbul etdiyi Cəfər əs-Sadiqın 765- ci ildə (h.148) vəfatından sonra yeddinci imamın, Cəfər əs-Sadiqın böyük oğlu İsmail olduğunu iddia edərək, yeddinci imam Musa Əl-Kazımın imamətini qəbul edən İmamiyyə (İsnə aşəriyyə) təriqətindən ayrılaraq İsmailiyyə adını aldılar.

Altıncı imam Cəfər-əs-Sadiqın ogullarından ən böyüyü İsmailin imam olması əvəzinə Musa el- Kazımın imam seçilməsi mövzusunda müxtəlif

səbəblər irəli sürülmüşdür. Bunların arasında iki fikir həqiqətə daha uyğun hesab edilir:

- 1) İsmail atası Cəfər əs-Sadiqdən üç il əvvəl vəfat etmişdir.
- 2) İsmailin içki və qadın düşkünü olan və imamın (ə) lənətlədiyi Əbu Xəttab əl-Əsədi ilə dostluq etdiyinə görə imamətdən məhrum edilmişdir.

Başqa bir rəvayətə görə isə İsmail imam Cəfər əs-Sadiqin vəfatından (765m.) beş il sonra Bəsrədə görünmüşdür. Ümumiyyətlə İsmailin imamətini iddia edənlər arasında onun ölüb-ölmədiyi ixtilaflıdır. Ölmədiyini irəli sürən az bir topluluğa qarşı onun babasından öncə öldüyünü, özü üçün olan imamət vəzifəsini övladlarına ötürdüyünü söyləyən və İsmailin qulu Mübarəkə istinadən Mübarəkiyyə adlanan qrup daha çoxdur. Əsl İsmailiyyəni təşkil edən bu təriqətə görə İsmail bin Cəfər adına qurulan bu təriqət daha sonra oğlu Məhəmməd bin İsmail əl-Məktum ilə davam etdirilmişdir. Məhəmməd bin İsmail Abbasi xəlifəsi Harun ər-rəşidin zamanında düşmənlərindən qorunmaq üçün Mədinədən uzaqlaşaraq Rey yaxud Dəylmə getmiş, sonra Nişapura yerləşmişdir. (2. səh 70)

İsmailiyyə imamları Cəfər əs-Sadiqin ölümündən etibarən Ubeydullah el-Mehdinin Şimali Afrikada meydana çıxmasına qədər gizlənmişlər. Məzhəb mənsubları bu dövrdə Məhəmməd əl-Məktumdan sonra Abdullah əl-Vəfi, Əhməd b. Abdullah ət-Taqi və Hüseyin b. Əhməd ər-Radinin imam olduğunu və vəzifənin ardıcıl olaraq davam etdiyini irəli sürsələr də bu imamların tarixi şəxsiyyətlər yoxsa hərəkətin qurucuları tərəfindən uydurulmuş xəyali şəxsiyyətlər olması aydın deyildir. Çünki bu dövrdə “dai”lər tərəfindən idarə olunan bu təriqət bir çox qaranlıq mərhələlərdən keçmişdi. Təriqətin ranmasından sonrakı yarım əsr ərzində ismaili imamları gizləndilər. (2.səh.71) Ümumiyyətlə uzun çəkən bu gizlənmə dövrü, Fatimi xəlifələrinin nəsəblərinin Hz. Məhəmmədə çatıb, çatmaması mövzusunda müxtəlif şübhələrin yaranmasına imkan yaratmışdır.

Qurduqları gizli təşkilat olan “Dai”nin bu təriqətin yayılmasında rolu çox böyük olmuşdur. Dai təşkilatının üzvləri özlərini dailər adlandırırdılar. Bu dailər Kufə, Bəsrə, İran, Yəmən, Bəhreyn və Şimali Afrika kimi müsəlman ölkələrə gedərək fikirlərini gizləncə yayırdılar.

Getdikləri yerlərdə əvvəl ibadət və xeyir işlərlə məşğul olaraq ətrafdakılara görə təsəvvüf camaatı kimi görünərək, cahil xalqdan ixtilaflı və şübhələndirici suallar soruşaraq fitnə toxumlarını əkdilər. Təriqət Kufədə

Həmdan Kəramət, Reydə Xələf adlı bir dəvətçi, fars bölgəsində (Xorasan, Nişapur, Mərvəruz) Əbdan qardaşlarından biri tərəfindən inkişaf etdirilmişdir. Sonralar bölgələrə görə müxtəlif adlar altında dövlətlər qurdular. 891- ci ildə (h. 278) Bəhreyn bölgəsində Qarmatilər dövlətini qurdular. Əhli-sünnə olan müsəlmanlara zülm və işgəncə etdilər. 929 (h. 317) cu ildə Məkkəyi-mükərrəməni darmadağın edib Həcərul-Əsvədi yerindən sökərək Bəsrə yaxınlığında Hicr şəhərinə apardılar. 910 (h. 298) ci ildə Misirdə gizli yollardan iqtidarı ələ keçirib Fatimi Dövlətini qurdular. Abbasilərə və Səlcuklara qarşı uzun zaman mübarizə edib, dövlətlərinin sərhədlərini genişləndirməyə çalışmışlar. (1.səh.177)

İsmailiyyə təriqətində olan fikir ayrılıqlarına görə müxtəlif fırqələrə bölündülər. Bunların birincisi Bəhreyn qarmatiləridir. Sonralar isə Nizarilər və Müstaililər adlı iki böyük fırqəyə ayrıldılar.

Müstənsir öləndən sonra Fatimilər dövlətində hakimiyyət üstündə iki qardaş Nizar və Müstəbillah arasında mübarizə başlayır. Müstəbillah qardaşını zindana salır. Nizar zindandan qaçaraq Ələmut qalasına sığınır. Bu dövrdə Səlcuqlu vəziri Nizamülmülkün tələbək dostu olan Həsən Səbbah Nizamülmülkdən inciyəndən sonra Misirə gedir və ismaililiyi qəbul edir. İsmail-Daisi adını alır. İsmaililərin ikinci önəmli qolu olan Nizarilər təriqətinin başına keçir. Həsən Səbbahın liderliyindəki Nizarilər gizli-gizli İran və Suriyada fəaliyyət göstərməyə başladılar. Həsən Səbbah bir müddətdən sonra İrana qayıdıb, 1081 – ci ildə İsmailiyyə dövlətini qurur. Ələmut qalasını paytaxt etdi. Bəzi mənbələrdə onun həтта Fədayin adlı terror təşkilatı qurması barədə məlumatlar vardır. Bu mənbələrdə adı çəkilən terror təşkilatının çoxlu müsəlmanı, dövlət adamını və alimi şəhid etməsi göstərilir. Əhli-sünnət alimlərinin kitablarını oxumağı və onlarla görüşməyi qəti şəkildə qadağan edir. Nəhayət bu dövlətin hakimiyyətinə Moğol hökmdarı Hülakinin 1256 – ci ildə Ələmut qalasını zəbt etməsiylə son qoyuldu. Bundan sonra Nizarilər adıyla bilinən Səbbahilər öz aralarında ikiye bölündülər. (1. səh 178) Azlıq təşkil edən qrup 18- ci əsrdə dağıldı. Böyük qrup isə birinci Ağa Xanın liderliyində 1840-cı ildə İrandan Hindistana köçür. Bu gün Nizarilərin bu qolunun Hindistan, İran, Afrika və Suriyanın bəzi regionlarında milyonlarla tərəfdarı vardır. Hiindistanda Nizarilər Müəllimlər (Hocalar) deyə tanınır. Ağa Xanları isə rühani liderləri olaraq tanınırlar. Bu gündə yaşayan son Ağa Xan yenə də müxtəlif fəaliyyətləri ilə məşhurdur.

Əvvəllər Müştailər adı altında Yəmənə gedən İsmaililər fəaliyyət sahələrini genişləndirib, Hindistan tərəfinə keçdilər və burada özlərinə çoxlu tərəfdar topladılar. Hal-hazırda Hindistanda Bohra və ya Bohara adıyla bilinen çoxlu tərəfdarı olan Hindistan İsmaililəri sonralar Davudi və Süleymani adı altında iki qrupa bölündülər. Davudilər Hindistanda qalır, Süleymanilər Yəmənə qayıdır. Bu gün Davudilərin mərkəzi Hindistanda, Süleymanilərinki Yəməndədir. Dövrümüzdə təqribən on beş milyon İsmailiyyə təriqətinə mənsub müsəlman vardır. Başçıları məşhur Ağa Xandır. (6.səh.32). Dünyada tanınmış şəxslərdən olan Pakistan dövlətinin qurucusu Məhəmməd Əli Cinah İsmailiyyə təriqətinə mənsub şəxslərdəndir.

İsmaililərin görüşlərini yaymaq üçün qəbul etdikləri təməl prinsipləri və müxtəlif addımlardan meydana gələn təşkilatları vardır. Prinsipləri bunlardır:

1. Dini savadı olan şəxslərlə danışılmasın. Din alimi olan yerdə gizlənilsin.

2. Qarşıdakı şəxsin arzusuna və istəyinə görə danışılacaq.

3. Müsəlmanlar islam dininin əmrləri və qadağaları mövzusunda şübhəyə salınacaq.

4. Sirlər yadlara deyilməyəcək və sirlər yalnız təriqəti qəbul edənə veriləcək

5. Aldatmaq üçün əvvəl hər kəsin inandığı şeyləri müdafiə edəcəklər.

6. İbadətlərə ehtiyac yoxdur, qəlbin təmiz olsun bəsdir deyiləcək

İsmaililərin inancları aşağıdakılardır :

1. Yaradıcı yəni Allah nə vardır, nə də yoxdur. Nə alimdir, nə cahildir, nə qadirdir, nə acizdir. Bütün sifətləri belədir. Çünki bunlar var desək məxluqlara oxşadılmış olar. Yoxdur desək, yoxluq adı işlənər. Yaradan qadim, başlanğıcı olmayan da deyidir. Hadis yəni sonradan olan da deyildir.

2. Qurani Kərimin bir zahiri mənası bir də batini mənası vardır. Batin daxili, öz mənası lazımdır. Qozun qabığı deyil içini lazımdır deyərək Qurani Kərim ayətlərini özlərinə məxsus izah edirlər.

3. Yeddi rəqəmi onlar üçün müqəddəsdir. Çünkü aləmin nizamı və tarixi hadisələr yeddi rəqəmi üstündə qurulmuşdur. Allah küllü ağıl, nəfs, əsl maddə, fəza, zaman, yerüzü ələmi və insanlıq olaraq yeddi təcəlli qəbul edirlər. Yer üzü aləminin özlərinə Natiq adı verilən din gətirmiş yeddi peyğəmbəri var. Hər peyğəmbər arasında yeddi imam, hər dövrdə olması vacib olan imamların sayı yeddidir.

4. Axirət həyatını inkar edən İsmailillər; Cənnət, Cəhənnəm, yenidən dirilmə, həşr, məhşər, mizan və sirat olması mümkün olmayan şeylərdir. Cənnət bu dünyadakı nemətlər, cəhənnəm isə dünyada edilən, ibadətlərin və haramlardan çəkinmənin verdiyi sıxıntılar və əziyyətlərdir.

5. Namaz və zəkat kimi ibadət və haramlar Allahın yaxın dostları üçün deyildir. Bir çox haramları mübah hesab edirlər.

6. Yeddinci imam olaraq İsmail bin Cəfər Sadiqi qəbul edirlər.

Təməl görüşləri bunlardır:

1. Vəlayət – islamın birinci dirəyidir.

2. Namaz – gündə üç dəfə qılınır.

3. Zəkat – Dailər tərəfindən alınır, camaatın işləri üçün Dai-mütləqə təslim edilir.

4. Oruc - Ramazan ayında 30 gün, hər ayın ilk və sonuncu cümə axşamları tutulur.

5. Həcc – Məkkəyə həcc məcburidir, həmçinin Kərbəla və digər məşhur ziyarətgahları ziyarət edirlər.

6. Cihad – nəfsləri, malları və həyatları üçün cihad edirlər. İmam və Dai istəyəndə fərzdır.

Sünnələr kimi bunlarda muta nigahını qəbul etmirlər. (5.səh.131)

İsmaililərin kitabı Kitabul-Cinandır. Qurani – Kərimdən sonra ikinci müqəddəs kitab sayılır. Kitabın içində sufi şerhlər vardır. (7.net. səh)

ƏDƏBİYYAT

1. Yeni Rehber Ansiklopedisi 10 Turkiye Gazetesi, İstanbul 1993.
2. İslam Ensiklopedisi, İslam Alemleri Tarih, Coğrafiya, Etnoqrafiya və bioqrafiya luğati. 5/2. cilt. İstanbul , Milli Egitim Basinevi, 1993.
3. Turkiye Diyanet vakfi. İslam Ansiklopedisi , Cild 23.İstanbul 2001.
4. Turkiye Diyanet vakfi. İslam Ansiklopedisi , Cild 11..İstanbul 1995.
5. Ethem Ruhi Fıçlalı, Çağımızda İtikadi İslam Mezhepleri, İzmir 2004
6. Şerafeddin Gölcük, Kelam Tarihi (Kişiler, Görüşler, Eserler), Konya 1992
7. المستنصر بالله بن مَعَدَّ نزار المصطفى لدين الله نسبة إلى الإسماعيلية الشيعية النزارية طائفة من
/http://ar.wikipedia.org/wiki/%D9%86%D8%B2%D8%A7%D8%B1%D9%8A%D8%A9 / son bax: 14.07.2011

SUMMARY

THE ARTICLE IS DEVOTED TO THE ANALYSES OF THE BRANCH OF ISMAILISM

It is the second largest branch of Shia Islam, after the mainstream *Ithnaashariyya*. The Ismaili get their name from their acceptance of Ismail ibn Jafar as the appointed spiritual successor *Imam* to Jafar as- Sadiq. They differ from the Twelvers, who accept Musa al- Kazım, younger brother of Ismail, as the true Imam.

РЕЗЮМЕ

СТАТЬЯ ПОСВЯЩЕНА ИССЛЕДОВАНИЯМ ВЕТВИ ИСМАИЛИЗМА

Это - вторая по величине ветвь Ислама шиа, после господствующего Иснашария. Исмэйли получили своё название от принятия Исмэйла ибн Джафар, назначенный духовным Имамом, преемника к Джафар как - Садиг. Они отличаются от Иснашария (Twelvers), кто принимает Муса ал-Казима, младшего брата Исмэйла, как истинного Имама.

Çара tövsiyə etdi: f.e.d. Kamandar Kazım oğlu Şərifov